

Nr 3/1996

Mirakelmedicinen

Drömmen om att få det bättre
genom att jobba mindre

Nils-Eric Sandberg

Förord

Diskussionen om sysselsättning utgår allt oftare från att ny teknik hotar jobben och att arbetstillfällena ryms inom en begränsad, konstant och förutbestämd mängd, som kan ransoneras och fördelas lite hur som helst. Lagstiftad kortare arbetstid och förbud mot övertid är förslag i den andan.

Men dessa föreställningar har inget stöd i vare sig teori eller historiska fakta. Tvärtom: allt vi sett av historien och lärt av teori visar att arbetsmängden kan expandera och att teknik skapat fler jobb än den slagit ut. Internationella jämförelser visar att de effektivaste hindren för de arbetslösa ligger i löneavtalen och arbetsrätten, skriver Nils-Eric Sandberg, ledarskribent i Dagens Nyheter.

Att korta arbetstiden, med dagens löneavtal och arbetsrätt, blir bara att dela på arbetslösheten. Om fler vill arbeta mindre av olika skäl är det fullt legitimt, men det är deras ensak, inte något för facket eller staten att avtala eller lagstifta om.

Vägen till ökad sysselsättning ligger i att, tvärtom, öka flexibiliteten och avreglera arbetsmarknaden så att den kan verka effektivt trots de ständigt förändrade villkor som den internationella konkurrensen skapar.

Stockholm i januari 1996

Dick Erixon

Projektledare

Innehåll

Dela på jobben?	3
Ny teknik - nya jobb	4
Arbetsdelningsteser i historiskt perspektiv	4
Teser stämmer inte heller för Sverige	6
”Skapande förstörelse”	6
Från jordbruk till data.....	7
Den förskräckliga datorn.....	7
Den politiska arbetslösheten	8
Först tjugotalet... ..	8
...sedan trettioalet	9
Den nya arbetslösheten.....	9
Arbete en bristvara?.....	10
Sextimmarsdagens moment 22	11
Högre inflationstryck.....	12
Lägre produktivitet.....	12
En förändrad arbetsmarknad.....	13
Klara konkurrensen	13
Gott om arbete.....	14
Hur mycket behöver vi arbeta?.....	14
Källor.....	15

Dela på jobben?

Engelsmannen James Hargreaves konstruerade 1768 en automatisk spinnmaskin, Spinning Jenny. En del av hans maskiner slogs sönder av spinnarbetare som var rädda att förlora sina jobb.

På 1750-talet uppfann John Kay den flygande skytteln. Hans nya vävstolar vandaliserades också.

1811-1816 förstörde Ludditerna - unga arbetslösa arbetare - automatiska vävstolar i engelska fabriker.

De arga arbetarna trodde att den nya tekniken skulle ta arbetet från dem. Denna föreställning startade en kritik mot teknisk förändring för drygt tvåhundra år sedan i England, för drygt hundra år sedan i Sverige.

I varje krisläge startar den här debatten på nytt. På slutet av sjuttioalet skrev civilingenjören Christer Sanne en rad artiklar i Dagens Nyheter på temat arbetstillfällena minskar; alltså måste de ransoneras och fördelas rättvist.

Samma tema dominerar nu debatten. Allt fler argumenterar för att arbetsplatserna måste delas rättvist; därför måste arbetstiden förkortas. Några exempel:

* Christer Sanne har nyligen (hösten 1995) disputerat, i Linköping, på en avhandling om arbetstiden.

* Socialdemokratiska kvinnoförbundet har krävt 6 timmars arbetsdag.

* Görel Thurdin (c) har krävt sammalunda.

* Två ekonomer på TCO och SKTF har i en egen utredning argumenterat för att kortare arbetstid ska öka sysselsättning.

* Socialförvaltningen i Stockholm har genomfört ett försök med sextimmarsdag med bibehållen lön.

* Miljöministern Anna Lindh argumenterar för arbetsdelning i Sydsvenska Dagbladet (95-11-30).

* Den amerikanske ekonomen Jeremy Rifkin skriver i sin bok "The End of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era" om hur den nya teknologin berövar människor arbetet.

* Lars Ingelstam, professor vid Temainstitutionen i Linköping, argumenterar för kortare arbetstid och arbetsdelning i intervjuer och i en ny bok.

* Samma tankar dominerar ett stort antal motioner till socialdemokraternas extrakongress i mars.

* En rad artiklar och radioprogram turnerar samma tema: Tekniken minskar antalet jobb; vi måste dela rättvist på de jobb som finns kvar.

Ny teknik - nya jobb

Enligt den klassiska och fortfarande levande föreställningen slår ny teknik ut existerande arbeten. Det stämmer, temporärt och lokalt. När maskinerna kom i början av den industriella revolutionen blev en del handarbete olönsamt och försvann. Den österrikiske ekonomen Schumpeter myntade begreppet "creative destruction."

Med det menade han att ny teknik, tekniskt och kommersiellt, slår ut gammal teknik, gammal organisation, etc. Den tekniska förnyelseprocessen är också destruktiv: äldre former av teknik och organisation konkurreras ut. Inget att gråta över; teknisk utveckling kräver definitionsmässigt sådana offer.

Schumpeters poäng - viktig också för dagens publik - är just att den skapande processen via konkurrens eliminerar gammal teknik och gamla organisationsformer. Det drabbar en del. Men denna utslagning är en nödvändig del av förnyelsen. Utan förnyelse skulle vi fortfarande leva utan el, utan varmvatten, utan tvättmaskin.

Arbetsdelningsteser i historiskt perspektiv

Tanken på arbetsdelning utgår från två föreställningar:

Först: ny teknik reducerar antalet arbetstillfällen;

Sedan: antalet arbetstillfällen är begränsat.

En genomgång av ekonomisk-historisk litteratur och statistik ger dock en annan bild av samband mellan ny teknik och sysselsättning:

Antag att antagandet om en motsättning mellan ny teknik och sysselsättning stämmer. Varje introduktion av ny arbetsbesparande

teknik skulle då ha lett till stor arbetslöshet och mindre sysselsättning. Det stämmer dåligt med historiska fakta.

Den industriella revolutionen började i England på slutet av sjuttonhundratalet, inom textilindustrin. Handdrivna spinnrockar och vävstolar ersattes efterhand av mekaniska. Och sysselsättningen ökade från 40 000 på 1750-talet till 800 000 på 1830-talet. Orsaken låg just i den nya tekniken. Tack vare den steg produktiviteten enormt. Därmed föll priset på textil. Framför allt bomullstyger blev en masskonsumtionsvara. Därmed ökade efterfrågan – och ökad produktion krävde ökad sysselsättning.

I takt med att materiella levnadsförhållanden blev bättre ökade befolkningen. Samtidigt kom ny teknik i vågor: ångmaskinen; bättre stålproduktion; elektriciteten; explosionsmotorn. Trots – eller rättare tack vare – den nya tekniken ökade sysselsättningen.

*Sysselsättningen ökade mer än befolkningen
(tabell 1)*

England, 1900-1987	Befolkning	+38 procent
	Sysselsättning	+43 procent
USA, 1900-1987	Befolkning	+220 procent
	Sysselsättning	+316 procent
Canada, 1921-1987	Befolkning	+192 procent
	Sysselsättning	+273 procent
Frankrike, 1930-1986	Befolkning	+35 procent
	Sysselsättning	+135 procent
V Tyskland, 1946-1986	Befolkning	+41 procent
	Sysselsättning	+112 procent
Sverige, 1885-1986	Befolkning	+79 procent
	Sysselsättning	+198 procent

Sysselsättningen är den intressanta variabeln i sammanhanget. Hög andel sysselsatta av befolkningen kan ju kombineras med en (relativt) hög arbetslöshet; och omvänt. Förändringen varierar mellan länderna. Men trenden är stabil: sysselsättningen har ökat, som andel av befolkningen, "trots" tekniska framsteg.

Tesen stämmer inte heller för Sverige

Låt oss ta en närmare titt på utvecklingen i Sverige. Tiden 1870-1920 var den snabbaste industrialiseringsperioden i Sverige. Då kom de flesta innovationerna som blev grund för dagens storföretag. Då kom också elektrifieringen, den tidens stora produktivitetslyft. Medan befolkningen i åldern 15-64 år ökade 0,8 procent årligen ökade arbetskraften 1,2 procent årligen.

1870-1900 ökade kapitalmängden per capita med 2,5 procent per år. Maskinutrustningen blev alltså allt större för varje sysselsatt.

1870-1975 niodubblades produktionen per capita i hela ekonomin.

Kapitalintensiteten – dvs kvoten mellan kapitalstock och antal sysselsatta – ökade 1870-1975 med 4 procent per år. Sysselsättningen ökade 1 procent per år.

Om tesen att mer teknik/mer kapital sänker sysselsättningen skulle sysselsättningen fallit kontinuerligt i Sverige sedan 1870.

Tesen stämmer inte med fakta; sysselsättningen, mätt med en rad olika mått, har i stället ökat. Tesen har inte stöd i något av den statistik och de studier jag gått igenom. Tvärtom; den motsägs.

”Skapande förstörelse”

Visserligen har ny teknik initialt och lokalt vållat arbetslöshet genom att slå ut gamla produktionsformer. Men samtidigt har den skapat ny produktion och nya produkter och därmed genererat ny sysselsättning i nya branscher. Förstörelsen har alltså varit skapande, i enlighet med Schumpeters formulering. Ångmaskinen och järnvägarna slog ut hästskjutsrörelsen, men ledde till efterfrågan på arbetskraft. Bilismen tog kunder och sysselsättning från järnvägarna men skapade nya egna marknader och därmed ny sysselsättning.

Ny teknik innebar en rationalisering och gjorde därmed många arbeten överflödiga. Men den skapade samtidigt nya processer och nya produkter som krävde nya arbeten. Nettoeffekten blev alltså inte minskad sysselsättning – som 1810-talets ludditer och dagens debattörer tror – utan större. Under hundra år av tekniskt nyskapande har allt fler fått arbete.

En terminologisk detalj: Jag använder inte det vanliga begreppet "skapa sysselsättning". Sysselsättning är nämligen en resurs; det är resurser som skapar något; resultatet av den skapande processen är

varor och tjänster". Uttrycket "skapa sysselsättning", som är ord i nästan varje politikers mun, vänder på det elementära sambandet och skapar bara förvirring, i värsta fall inte bara hos politikerna själva.

Från jordbruk till data

Teknik och rationalisering har förskjutit sysselsättning (och delvis produktion) mellan olika branscher de senaste hundra åren. En titt på en rad olika länder – USA, England, Japan, Tyskland, Australien, Canada, Italien och Sverige – visar samma grundmönster för samtliga.

Sysselsättningen har gått ned i jordbruk, först ökat och sedan fallit något i industri, och sedan ökat kraftigt i tjänstesektorn – allt som följd av att ny teknik ersatt arbetskraft. Några siffror för Sverige illustrerar den allmänna trenden:

Andelar av sysselsättningen (tabell 2)

År	Jordbruk %	Industri %	Service %
1885	75	17	0
1900	65	26	0
1920	44	29	22
1950	21	26	29
1970	8	28	47
1980	6	24	55

Den förskräckliga datorn

Datoriseringen innebär det snabbaste språng i produktivitet vi haft sedan historien började. Dels innebär även de tidiga enkla datorerna en enorm inbesparing av arbetskraft; de uträttade på några minuter det räknearbete som tidigare krävde kompanier av kontorsanställda. Dels har datorerna förbättrats snabbare än några tidigare maskiner.

Kapaciteten har ökat hundrafalt på ett decennium, samtidigt som priserna fallit. Banker och försäkringsbolag i synnerhet och alla andra företag i allmänhet har fått ett enormt produktivitetslyft. Och det har kommit just i de relativt personalintensiva serviceområdena.

Om tesen om motsättning mellan teknik och sysselsättning stämmer skulle datoriseringen vållat den värsta arbetslöshet historien sett. Stämmer det?

Nej. Världens mest datoriserade land, USA, har den högsta andelen av arbetskraft i servicesektorn, 72 procent. Arbetslösheten har sedan 1980 fallit något, från 7.2 till 5.7 procent, vilket är långt under genomsnittet för mindre datoriserade länder i Västeuropa.

Och, viktigare: arbetskraftstalen, d v s den andel av befolkningen i arbetsför ålder som faktiskt finns i arbete, ökade i USA 1980-1995 från 71 till drygt 77 procent. Allt enligt OECD.

Den politiska arbetslösheten

De historiskt kunniga invänder att industrivärlden haft två perioder av stor arbetslöshet: början av tjugotalet, och trettioalet. Det stämmer. De flesta länder i Västeuropa fick 1921 en arbetslöshet på 20-procentsnivån; den föll de kommande åren men bara till drygt 10 procent i genomsnitt. I början av trettioalet steg den till 20-25 procent.

Men de här arbetslöshetschockerna kan inte förklaras av ny teknik. Visserligen ökade bilproduktionen i USA särskilt snabbt just på tjugotalet. Men just i USA var arbetslösheten omkring 3 procent 1923-29.

Förklaringarna är främst två: dels svårigheterna att raskt ställa om produktionen efter krigsslutet; dels politiska ingrepp.

Först tjugotalet...

Från slutet av 1800-talet hade de flesta industriländer guldmyntfot. Mängden pengar i ekonomierna bestämdes av guldproduktionen. När första världskriget bröt ut behövde alla regeringar mer pengar, antingen för att föra krig eller för att värja freden. Alltså lämnade alla guldmyntfoten och producerade papperspengar.

När freden bröt ut försökte nästan alla återgå till guldmyntfoten (Sverige gjorde det i mars 1924). Det krävde penningpolitisk åtstramning. Alltså höjde de flesta länder räntorna. Följden blev allmän arbetslöshet.

I Sverige punkterades en finansbubbla som blåsts upp under slutet av krigsåren med kreditexpansion liknande åttiotalets. Aktiekurserna föll i botten, priser och produktion och sysselsättning sjönk 20-25 procent.

...sedan trettioalet

Börskraschen i New York borde följts av en kreditexpansion. Bankerna hade, kortfattat, lånat ut för mycket på svaga säkerheter; när aktiekurserna föll uteblev återbetalningarna. Men bankerna fick inget stöd av centralbanken. 1930-33 gick drygt 5 000 banker omkull.

Penningmängden i USA sjönk de åren med ungefär en tredjedel. (Milton Friedman och Anna Schwartz har beskrivit detta i sin bok "A Monetary History of United States".) Följden blev en våldsam åtstramning av den amerikanska ekonomin.

Kongressen reagerade genom att försöka skydda amerikanska företag från utländsk konkurrens genom att införa hinder för import. Smoot-Hawley-lagen gav importhinder för 25 000 olika produkter. Även England följde efter, och därmed hela Västeuropa. Alla försökte gynna den egna exporten genom att hindra import – utan att tänka på att den enes export är alltid den andres import.

Följden blev att världshandeln, mätt i dollar, minskade med två tredjedelar från 1929 till 1933. Här låg en våldsam restriktion på arbetet i exportföretagen i hela industrivärlden. Och följden blev givetvis ökad arbetslöshet. Men orsaken var inte ny teknik, eller rationaliseringar, utan protektionism – alltså politiska missgrepp.

Den nya arbetslösheten

Sedan mitten av sjuttioalet har arbetslösheten stigit i de västeuropeiska industriländerna till 10-procentsnivån och legat kvar där. Beror det på ny teknik?

Knappast. Arbetslösheten ökade när de flesta regeringar stramade åt efterfrågan efter den första oljepriscocken 1973-74. En rad ekonomiska analyser har efterhand visat på mekanismer som gjort arbetslösheten självbevarande (s k hysteresis): Generositeten i välfärdssystemen gör snabbt stora grupper bidragsberoende; ungdomar som levt på bidrag i flera år saknar den disciplin och sociala träning som meriterar för arbete; andra som gått utan arbete lång tid förlorar i kunskap; etc.

Sedan 1970 har arbetskraftstalen (labour participation rates) ökat i USA, ökat svagt i OECD som genomsnitt (från 67 till 70 procent) och i EU-länderna varit stabila, på 66 procent. Det tyder på att ny teknik inte har sänkt sysselsättningen.

En översikt i OECD:s tidskrift "The OECD Observer" juni/juli 1995 över studier av arbetslöshet visar att ny teknologi har skapat fler nya arbeten än vad den slagit ut; nettot är alltså positivt. De senaste tjugo åren har sysselsättningen minskat i arbetsintensiv lågteknologisk industri, som textil och basmetaller. Däremot har sysselsättningen ökat i kunskapsbranscherna som haft mest av ny teknologi.

Inget av denna genomgång tyder på att ny teknik minskar sysselsättningen. Slutsatsen är snarare den omvända: Ny teknik skapar nya produkter och därmed nya marknader och därmed efterfrågan på arbetskraft.

Arbete en bristvara?

Men föreställningen att arbetstillfällena kanske tar slut har alltmer dominerat den svenska debatten. Kraven på arbetsdelning som bot mot arbetslösheten utgår från att arbetet blir en bristvara som bör ransoneras och fördelas rättvist på alla. Alla argument för arbetsdelning har denna tanke som intellektuellt fundament.

Argumentet utgår från att mängden arbete är konstant. Om denna utgångspunkt är riktig är den ekonomiska historien orimlig. Ty den visar att sysselsättningen har ökat eftersom efterfrågan på arbetskraft har ökat; och detta beror på att arbetet skapat inkomster som genererar efterfrågan på mer av varor och tjänster.

Föreställningen att mängden arbete är begränsad och bör ransoneras har inget stöd i vare sig teori eller historiska fakta.

Tvärtom: allt vi sett av historien och lärt av teori visar att arbetsmängden kan expandera.

Så gott som alla önskar sig ett bättre liv – större bostad, fler böcker, mer av resor och semester, bättre tid och råd att gå på krog och teater. Alla sådana önskemål kan ekonomiskt brytas ned till krav på mer arbete; några ska utföra jobben – bygga de nya husen, skriva och trycka böckerna, ge service på semesterresorna, fixa och servera maten på krogen etc, etc. Så länge människor önskar sig ett bättre liv efterfrågar de arbete. Och så länge finns det ingen gräns för arbetet.

Föreställningen att arbetet blir en bristvara är ett fundamentalt missförstånd. Om det finnes en intellektuell beredskap i den svenska debatten skulle denna galenskap inte kunna spridas.

Sextimmarsdagens moment 22

Ett alltmer vanligt argument i debatten säger att arbetslösheten kan minska om arbetet delas upp, så att alla arbetar mindre. Några politiska organisationer rekommenderar sex timmars arbetsdag. Det har införts i socialförvaltningen i Kiruna och, på prov, för vissa socialanställda i Stockholm. Utan lönereduktion.

Sex timmars arbetsdag med åttatimmarslön innebär en löneökning med 33 procent. Om detta genomförs i hela ekonomin kommer kronan att falla ytterligare 20-25 procent.

Två ekonomer inom TCO, Bo Göranson och Roger Mörtvik, har i en rapport "Kortare arbetstid" argumenterat för att arbetstiden ska sänkas (med oförändrad timlön). De kommer till slutsatsen att detta ska öka sysselsättningen, minska arbetslösheten och förbättra de offentliga finanserna. Om analysen är riktig borde vi helt kunna eliminera arbetslösheten och budgetunderskottet genom att minska arbetstiden än mer – säg till 4 timmar per dag.

Resonemanget utgår från att arbetskraften är homogen och därmed utbytbar. Om Andersson arbetar två timmar mindre kan Bengtsson i stället arbeta två timmar. Det fungerar inom processbundna industrier där arbetsuppgifterna är homogena och kraven på arbetskraftens utbildning extremt låga. Men bara en bråkdel av arbetena inom industrin i dag har sådan prägel.

Ekonomerna medger att vissa studier visar att "kortare arbetstider får positiva effekter på företagens produktivitet". Det innebär att om arbetstiden minskar ökar effektiviteten i arbetet. Produktionen per person och tidsenhet ökar. Men därmed minskar behovet av nyanställning om arbetstiden reduceras. Och därmed faller tesen att delat arbete ökar sysselsättningen.

Högre inflationstryck

Antag att alla eller många går ned till sju eller sex timmars arbetsdag, för att fler ska få jobb. Vad händer? Antag att företagen snällt anställer fler för att få samma mängd arbete. Men varje anställd kräver viss kostnad i administration etc. Följden blir att den totala arbetskraftskostnaden ökar. Följden blir att efterfrågan på arbetskraft minskar; samtidigt stiger inflationstrycket i ekonomin.

Hela resonemanget utgår från att arbetstiden är omvänt proportionell mot arbetslösheten: ju mindre vi arbetar, desto lägre blir arbetslösheten. Stämmer detta med fakta? Nej. Arbetslösheten är lägst i länder med störst arbetstid – främst USA – och högst i länder med låg arbetstid. (Enligt OECD-statistik.)

Lägre produktivitet

Trendmässigt har produktiviteten fallit i svensk ekonomi under sjuttio- och åttiotalen. Arbetsproduktiviteten i näringslivet ökade med bortåt 6 procent per år 1963-74. Perioden 1974-88 stannade ökningstakten vid mindre än 2 procent per år. En rad analyser tyder på att produktiviteten i den offentliga sektorn sjönk stadigt under hela tjugoårsperioden.

Ju lägre produktivitet, desto högre sysselsättning, vid given tillväxt - teoretiskt. De senaste åren har produktiviteten ökat betydligt, både i industrin och i tjänstesektorn. Och det enda som i längden ger ökade reala inkomster är ökad produktion per sysselsatt.

En förändrad arbetsmarknad

Att kortare arbetstid ska ge fler arbeten kräver en rad orealistiska förutsättningar. Arbetsuppgifterna ska vara homogena, anställda och arbetssökande i huvudsak utbytbara vad gäller kunskap och erfarenhet, företagets kostnader ska vara oberoende av antalet anställda per arbetstidsenhet eller produktionsenhet etc. Villkoren föreligger knappast.

I stället förändras arbetsmarknaden snabbt.

1. Det stigande tjänsteinnehållet leder till alltmer av specialisering med stigande och differentierade kompetenskrav, vilket alltmer minskar utbytbarheten.

2. Allt fler företag arbetar med "contracting out", d v s de lyfter ut delfunktioner och lägger ut dem på entreprenad. Det fragmentariserar och decentraliserar arbetsmarknaden.

3. Allt fler arbetar på distans. Enligt SCB arbetar var fjärde tjänsteman på distans viss del av arbetstiden; distansarbetet är korrelerat med utbildningsnivå.

4. Allt fler arbetar på konsultbasis och som frilans.

Klara konkurrensen

Den hårdnande konkurrensen tvingar företagen att utveckla strategier för att utjämna arbetskraftskostnaderna över en konjunkturcykel med kraftigt svängande orderingång och intäkter. En metod är att reducera antalet fast anställda och klara arbetstoppar genom att köpa in arbetskraft utifrån. Vi kommer framgent att se dels fler frilansande enskilda, dels fler anställda i uthyrningsföretag.

En annan strategi är att företag via avtal försöker variera arbetstiden över konjunkturcykeln.

En utveckling i den här stilen gör att generellt verkande lagstiftning eller avtal om lika arbetstider över hela arbetsmarknaden helt enkelt inte fungerar. Hur ska riksdagen kunna tvinga egenföretagare att bara arbeta sex timmar om dagen? Eller hindra löntagare från att arbeta extra på fritiden? Vilka blir sanktionerna mot dem som bryter mot den nya arbetstidslagen?

Gott om arbete

Kraven på kortare arbetstid utgår från föreställningen att arbete blir en "bristvara". Den strider helt mot både teori och all historisk erfarenhet. Alla önskemål om ett bättre liv innehåller efterfrågan på mer och effektivare arbete för fler och billigare varor och tjänster.

Först när alla blir mätta på livet bör sysselsättningen stagnera. Och då är kortare arbetstid ingen relevant utväg.

Orsakerna till att många går utan arbete ligger inte i att många arbetar mycket. De måste sökas i olika hinder för de arbetslösa att få jobb. En sysselsättningsanalys värd namnet borde systematiskt kartlägga alla sådana hinder och utveckla strategier för hur de ska rivas.

En jämförelse av sysselsättningsexpansion i Europa och USA visar att de effektivaste hindren för de arbetslösa här ligger i löneavtalen och arbetsrätten. I tjugofem år har facket genomdrivit att lönerna ska öka mest för dem som är yngst och har de mest okvalificerade arbetena. På toppen av det har riksdagen lagt först allt högre löneskatter, sedan moms. Följden blir att arbetskraftskostnaderna stigit långt över värdet av den arbetsinsats många grupper kan ge. Alltså får de ingen anställning.

Arbetsrättslagstiftningen får i princip samma effekt: den höjer kostnaden för en nyanställning och försvårar den flexibilitet på arbetsmarknaden som skulle öka chanserna för lågutbildade och oerfarna att få den första viktiga arbetsintroduktionen.

Hur mycket behöver vi arbeta?

En del av kritiken mot tanken på kortare arbetstid utgår från att ekonomin "behöver" mer arbete, inte mindre. Det kan stämma i ett makroperspektiv som utgår från skuldsättningen. Men en ekonomi består i sista hand av individer (utom i ett socialistiskt samhälle där kollektivet alltid är den minsta enheten). Hur mycket var och en ska arbeta måste vara den enskildes ensak, inte fackets eller statens.

Ungdomar som studerar vill kanske kombinera studier med deltidsarbete. De som har utbildningen klar men inte skaffat barn

vill kanske gärna arbeta tio timmar om dagen för att få ihop kapital till en egen bostad. Småbarnsföräldrar däremot bör ha skäl att vilja arbeta fem- eller sextimmarsdag, kanske i skift.

Önskemålen måste variera över hela arbetskraften. I ett fritt samhälle bör facket och politikerna inte kunna bestämma hur mycket varje enskild ska arbeta. Det givna liberala alternativet till lagar och centrala avtal blir givetvis individens rätt att själv sluta kontrakt med arbetsgivaren, om lön och arbetstid.

Källor

Östen Johansson: *"The Gross Domestic Product of Sweden and its Composition 1861-1955"*. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1967.

Olle Krantz/Carl-Axel Nilsson: *"Swedish National Product 1861-1970"*. Gleerups, Lund 1975.

Per Silenstam: *"Arbetskraftsutbudet utveckling i Sverige 1870-1965"*. IUI, Stockholm 1980.

Christer Sanne: *"Arbetets tid"*. Carlssons, Stockholm 1995.

Ragnar Bentzel: "Svensk ekonomisk tillväxt 1870 till 1975", i *"Industriell utveckling i Sverige"*. IUI, Stockholm 1980.

"One Hundred Years of Economic Statistics". The Economist, London 1989.

"Employment Outlook July 1994". OECD, Paris 1994.

"Economic Outlook December 1995". OECD, Paris 1995.